

**ELTE Tanárképző Főiskolai Kar
Könyvtár - informatikai Tanszék**

Magyar Hírmondó

**Az első magyar nyelvű újság rövid története
és repertóriumának WWW-es alkalmazása**

Szakdolgozat

Készítette:
Süld Erzsébet

Konzulens:
Ládi László adjunktus

Budapest, 1999.

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	3
MAGYAR HÍRMONDÓ	4
AZ ELSŐ MAGYAR NYELVŰ ÚJSÁG	4
TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS.....	5
<i>Az időszaki sajtó kialakulása</i>	5
<i>Az új publikációs eszköz jellemzői</i>	5
<i>Hírlap-indulások Közép-Európában</i>	5
<i>A magyarországi hírlapirodalom kialakulása</i>	5
MERCURIUS HUNGARICUS	6
NOVA POSONIENSIA	8
PRESSBURGER ZEITUNG	10
A MAGYAR NYELVŰ SAJTÓ KEZDETE	11
<i>Magyar Hírmondó</i>	11
<i>Rát Mátyás (1749-1810) életrajza</i>	11
<i>Pozsony - lapalapítás</i>	12
<i>Tájékozódás az olvasói igényekről</i>	12
<i>A Magyar Hírmondó megjelenése</i>	13
RÁT MÁTYÁS SZERKESZTŐI TEVÉKENYSÉGE.....	14
<i>Magyar Hírmondó (1780-1782)</i>	14
<i>A lap előfizetői</i>	14
<i>Rát újságírói programja</i>	14
<i>Külföldi hírek</i>	14
<i>Hazai hírek</i>	15
<i>A hírek típusai</i>	15
<i>A Magyar Hírmondó nyelvezete</i>	16
<i>A Magyar Hírmondó és a politika</i>	16
<i>Rát Mátyás további munkássága</i>	16
<i>Magyar Hírmondó (1783. január-1783. december)</i>	17
<i>Magyar Hírmondó (1783. december-1784. május)</i>	17
A MAGYAR HÍRMONDÓ ÚJ SZERKESZTŐJE SZACSVAY SÁNDOR (1784. JÚLIUS-1786. MÁJUS)	19
<i>Magyar Hírmondó (1786. június-1788. október)</i>	19
<i>A Magyar Hírmondó mutató táblája</i>	19
HIVATKOZÁSOK	20
IRODALOMJEGYZÉK.....	21
NÉV-, TÁRGY- ÉS KIADVÁNYMUTATÓ. 1780. 1-4. SZÁM	22

Előszó

A szakdolgozat történeti része a magyarországi hírlapirodalom kialakulásának rövid összefoglalásával, az első magyar nyelvű újság, az 1780-ban indult Magyar Hírmondó bemutatásával és a szerkesztési elvek elemzésével foglalkozik. Részletesen ismerteti a Magyar Hírmondó első szerkesztőjének, Rát Mátyás életrajzát, az újság programját, a hírek tartalmát és típusait, a lapban használt nyelvezetet és a mutató táblát. A történeti anyaghoz csatolt szkennelt képek korabeli újságok címlapjairól és más dokumentumokról készültek.

A munkának az a célja, hogy számítógépről is olvasható és visszakereshető legyen a Magyar Hírmondó 1780-1782 közötti cikkanyaga és az összefoglaló történet. Az újság 1780. évben megjelent 104 száma CD-re lett írva. A kereséshez repertóriumként fel kell dolgozni a lapszámok teljes cikkanyagát, a név-, tárgy- és kiadványmutató segítségével a kapcsolatokat létre kell hozni az eredeti szöveggel. A feltárás megkezdődött, az első négy szám mutatója és az oldalak közötti kapcsolat, a linkek elkészültek.

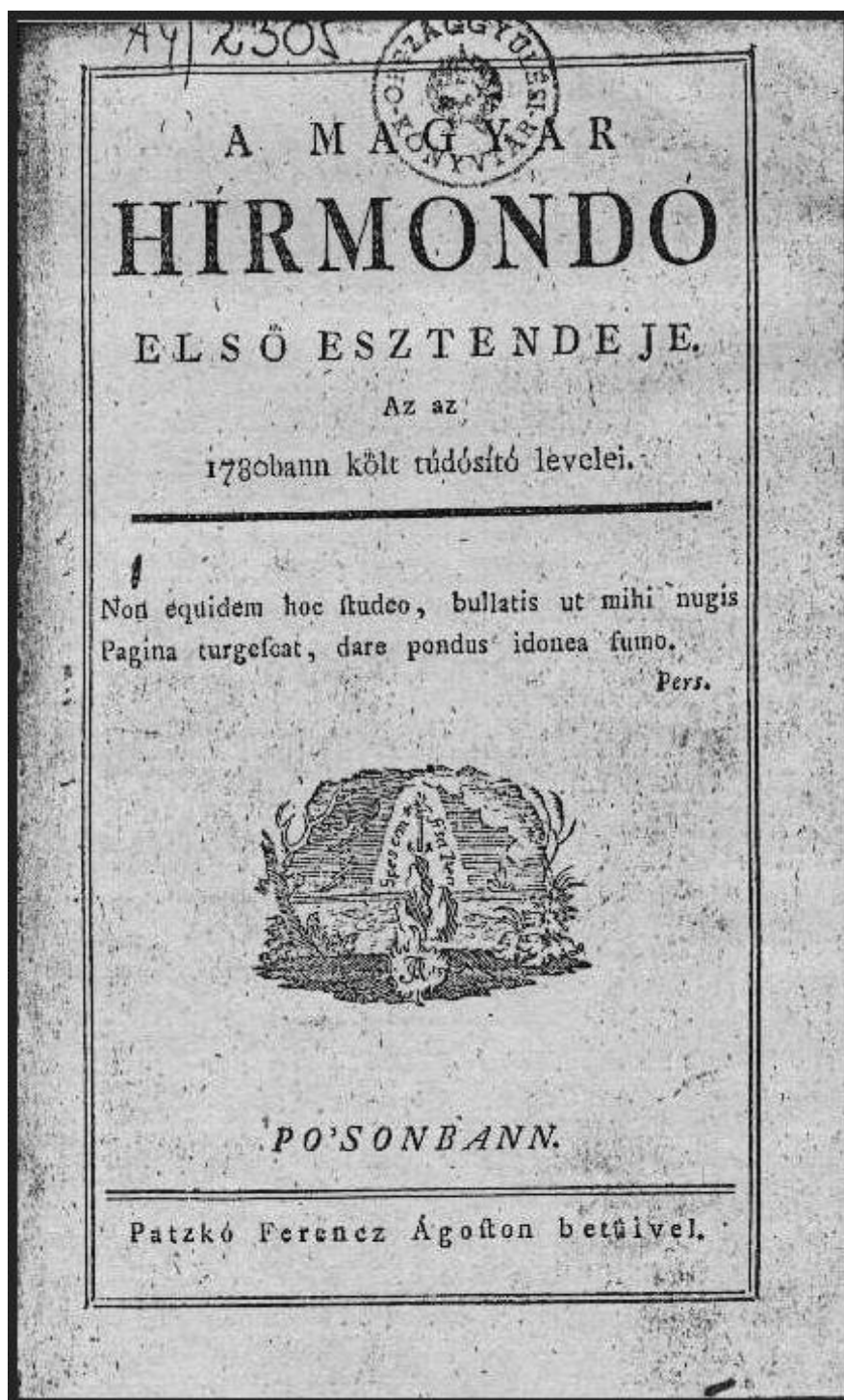
A munka nagy része - a történeti áttekintés, a Magyar Hírmondó 1780. év 104 számának szkennelése, az első négy szám mutatója, a Web-oldalak szerkesztése - a szakdolgozat anyaga.

A Magyar Hírmondó az első magyar nyelvű újság, hazai előzményekre nem támaszkodhatott, sajtó- és művelődéstörténeti kuriózum is. Fennmaradt példányait a tudományos gyűjtemények, a nagy könyvtárak muzeális értékű dokumentumaik között őrzik. Az idő múlásával egyre körülményesebb ezekhez a kiadványokhoz hozzáférni. Kulturális örökségeink között van a helye a Magyar Hírmondónak, hiszen a 18. század végén jelentős segítője, fóruma is volt a nemzeti tudományosság és művelődés kibontakoztatásának. Ha a lap több mint kétszáz évvel ezelőtt írt cikkeit olvassuk, érzékeljük a felvilágosodás szellemét és jobban megérthetjük a hazai fejlődés elmaradottságának okait is. Az írások ma is élvezetesek, tanulságosak, sajátos hangulati körükllel „élnek”. A repertórium összeállítója reméli, hogy az újság a számítógépes technika segítségével ismertebbé válik. A Magyar Hírmondó CD anyaga az Országgyűlési Könyvtárban őrzött eredeti példányról készült. A munka során kapott segítségért, tanácsokért köszönettel tartozom Ládi László témavezető tanár úrnak, az Országgyűlési Könyvtár munkatársainak, Dr. Balázsné Dr. Veredy Katalinnak, Dr. Jónás Károlynak, Bacskai Józsefnének, Fehér Jánosnak, Pinke Attilának, Baráth Attilának.

Süld Erzsébet

Magyar Hírmondó

Az első magyar nyelvű újság

A Magyar Hírmondó címlapja

Történeti áttekintés

Az időszaki sajtó kialakulása

Az időszaki sajtó története szoros kapcsolatban van a társadalom történetével, a polgárság kialakulásával, politikai és kulturális mozgalmainak fejlődésével. Az első hírlapok Nyugat-Európában azokban a városokban indulhattak el, amelyeknek polgársága a legfejlettebb volt. A nyomtatás feltalálása után az ismeretek egyre szélesebb körben terjedhettek, a gazdaságilag gyorsan fejlődő polgárság korán felismerte az aktuális gazdasági, politikai és egyéb hírek jelentőségét. A hírek összegyűjtése, közzlése és megismerése révén a gazdasági és társadalmi folyamatok áttekinthetőbbé váltak, a szellemi mozgalmak szélesebb körben terjedhettek. Németországban 1609-ben, Augsburg és Strassburg városokban megindultak az első referáló stílusú hírlapok, amelyek kül- és belföldi híreket közöltek, ekkor még véleménynyilvánítás, kommentárok nélkül.

Az új publikációs eszköz jellemzői

Már az első hírlap-indulások jelzik, hogy új publikációs eszköz született, amely sajátos megjelenésével és a társadalom fejlődésére gyakorolt hatásával is különbözik a korábban használt eszközöktől. Az időszaki sajtó legjellemzőbb tulajdonságai - az aktualitás, a periodicitás, a publicitás - kialakulása szorosan összefügg a hírszolgálat korabeli technikai fejlettségével. Kezdetben a postajáratok gyakoriságán múlott, hogy az olvasók milyen időközönként értesülhettek a frissen megtörtént eseményekről. Az úthálózat, a postai szállítás fejlődésével lehetővé vált, hogy a megjelent kiadványok hetente többször is eljussanak a hírek iránt érdeklődőkhöz.

Hírlap-indulások Közép-Európában

Közép-Európában jelentős eltéréssel, közel egy évszázados lemaradással indult meg az időszaki sajtó a nyugat-európai fejlődéshez képest. A Habsburg-uralkodók arra törekedtek, hogy egy, központilag ellenőrizhető lap híryanagái révén irányíthassák a birodalom hírlapírását. 1703-ban, Bécsben megindult a „Wienerisches Diarium”, a birodalom hivatalos referáló lapja. Az egyes tartományok újságai elég hosszú ideig csak a birodalmi újság híryanagaiból közölhettek, az elemzés, a véleménynyilvánítás reménye nélkül.

A magyarországi hírlapirodalom kialakulása

A magyarországi hírlapirodalom kialakulására is nagy hatással volt a Habsburg-birodalom központosító, irányított, cenzúrázó sajtópolitikája. Az időbeli lemaradás is közel száz éves az első európai hírlapindulásokhoz képest. Ennek közvetlen oka, hogy a török megszállás és az azt követő Habsburg-uralom gyarmatosító politikája következtében nem alakulhatott ki a magyar polgárság, az a réteg, amely az időszaki sajtó létrejöttének az egyik legalapvetőbb feltétele. Az ország kisszámú polgársága idegen ajkú, elsősorban német, rövidebb-hosszabb ideig megjelenő lapjaikat is a nyelvi közegnek megfelelően német vagy latin nyelven nyomtatták.

Mercurius Hungaricus.

Mercurius Hungaricus.

Agriâ 30. Maji.

Serenissimus Princeps Transylvaniae, ob liberiores salubrioremq; auram, Civitate hac, tota cum sua Aula exeundo, in apricis ejusdem campis tentoria fixit, ac in dies, quâ venationibus, quâ exercendâ regulari Militiâ vacando, pro continuanda Campania, de apparatus belli sedulo disponit omnia. Illustrissimus Dominus Comes DANIEL ESZTERHAZI Junior de Galantha, ob præclara sua in Patriam merita, & proximè ostensos ad Civitates Sancti Georgii, Bazinium, & Modor, generosos Actus, quibus peditarum hostilem duobus millibus numerosiorem, cuncta tormenta & munitiones, omnem bagaciam & arma nostris cedere ignominiosèq; exire coëgit in Generalem Campi Marschallum sublimatus est, & cum Sua Serenitas bellum ad partes Trans-Danubianas transferendum resolverit, ad commendandam ibidem Armadae partem eundem certò præfecisse dicitur, prout jam pro expeditione illa decem Regimina Equestria, præter peditarum, Danubium partim transivisse, partim ad transitum in propectu esse, ex fidei relatione innotuit, quin & Artilleria eò destinata, ex Montanis Civitatibus, una cum tormentis, ac sufficientibus requisitis adducta, Hatvaninum appulit, ac rectâ ad pontem super Danubio stratum devehitur. Archiepiscopus Koloczensis, nec non Baro *Stephanus Szirmai* Legati Cæsarei hîc adhuc morantur, succenturiatos suos Episcopum *Visa* & *Paulum Okolicsány* Viennâ præstolantes, quos quandoquidem Serenissimus Princeps, cum confederatis Hungaris, eâ cum resolutione, ad Legatos Angliæ, & confederati Belgii (qui hætenus mediationem suam offerebant) remisit, ut experimentum simulq; affidavitionem Suiâ Majestati, de admisione garantiz, pro futuri tractatus pacis securitate necessaria sumeretur, quantocytus informationem suam dare velint; interea verò temporis Suiâ Majestate Cæsarea satis sedente, tantò jam avidius eosdem cum responsoria resolutione expediamus, quanto magis æquum prædecessoris Regimen, quæ circa res Hungaricas sit intentio, scire cupimus. Serenissimo Principi, de Regimine Principatus Transylvaniae, quod adhuc vivo Cæsare, per liberum Statuum & Obsequii Votum obtinuit, multi eò magis congratulantur, quod Josephus

(1)

Az első magyarországi hírlapunk, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának hivatalos lapja, a „Mercurius Hungaricus”. II. Rákóczi Ferenc felismerte a tájékoztatás és a közvélemény befolyásolásának jelentőségét. 1705-ben latin nyelvű újságot hozott létre a külföld hiteles tájékoztatása céljából. Híryanagát a szabadságharc hadi eseményeinek leírásai jelentették. A bécsi hivatalos újság, a „Wienerisches Diarium” Rákóczi hadjáratairól valótlán, hazug híreket közölt, a rágalmak ellensúlyozására jelenttette meg a lapot a fejedelem.

Az újság ötlete gróf Esterházy Antal tábornoktól származott, aki elsősorban a magyar olvasókat akarta tájékoztatni a szabadságharc eseményeiről, hogy „annyival is az szegénység bátorítassék” a további harcokban. II. Rákóczi Ferenchez írt leveléhez (1705. április 14.) mellékelte is a „Mercurius”-ból egy általa szerkesztett és kinyomtatott példányt. Elképzelése szerint az újság folyamatos kiadása esetén újságírókat alkalmazna a szerkesztéshez, az irányítás feladataira pedig saját személyét ajánlotta. A célokat tekintve Esterházy feltehetően magyarul írta az első bemutató számot, ez a kiadvány azonban még ismeretlen. Rákóczi újságkiadással kapcsolatos szándékai jelentősen eltértek az Esterházy által felvázolt tervtől, a lapot a fejedelmi kancellária kiadásában és személyi titkára, Ráday Pál irányításával a külpolitikai célok szolgálatára, latin nyelven kívánta kiadni. A Ráday által szerkesztett első számot (öt nyomtatott lap) Lőcsén a Brewer-nyomdában (1705. június 5-én) nyomtatták ki és azonnal szét is küldték a példányait külföldi országokba, többek között Németországba, Franciaországba, Svédországba, uralkodóknak, diplomatáknak, politikusoknak.

Az 1705. augusztus 23-tól kiadott számok már „Mercurius Veridicus” megváltozott címmel jelentek meg, ezzel is próbálta hangsúlyozni a szerkesztő a lap legfőbb célját, a szabadságharc eseményeiről való hiteles tájékoztatást. Az 1705-1710 közötti időszakban kiadott hírlap rendszertelenül jelent meg, hat száma ismert, jelenleg 13 nyomtatott és kéziratos példány került elő. Bár nem volt folyamatosan megjelenő kiadvány, de a lap célja a rendszeres tájékoztatás volt, létrejöttének szándéka szerint is az első magyar újságnak tekintjük.

Nova Posoniensia

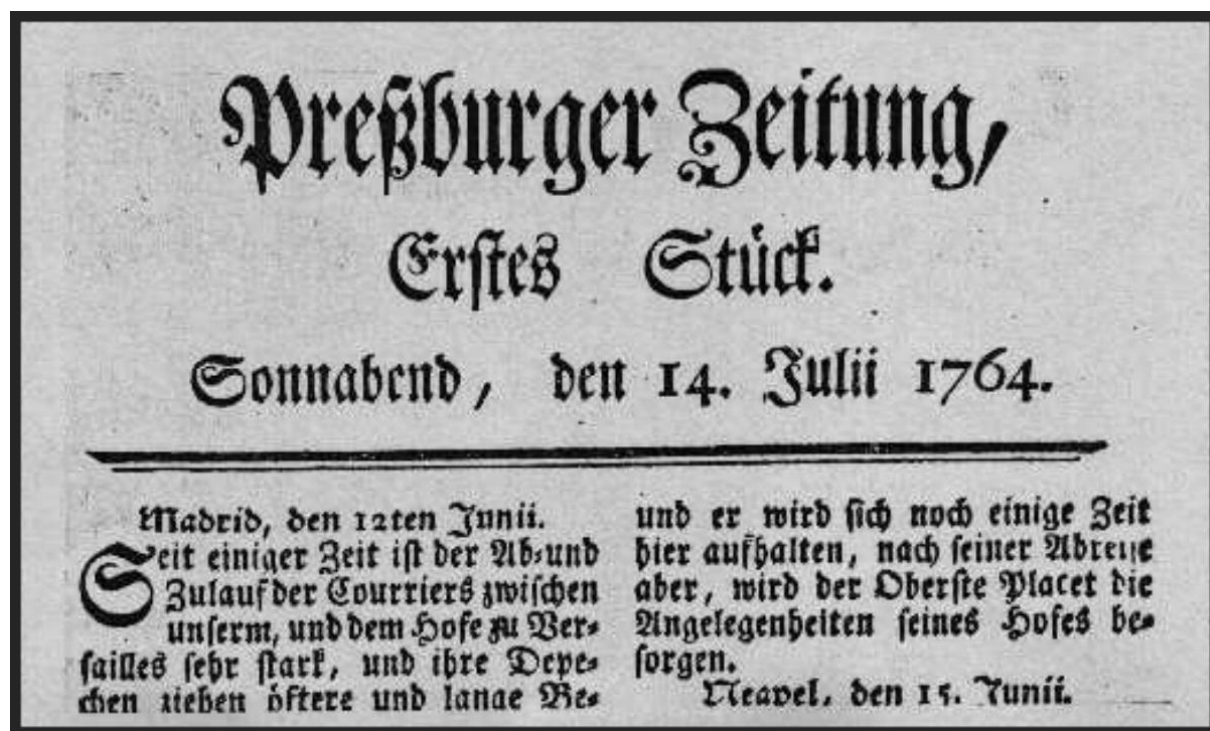

Bél Mátyás (A. Schmutzer, J. Schmutzer metszete, 1736)

1721-ben Bél Mátyás alapított Pozsonyban latin nyelvű lapot „Nova Posoniensia” címmel, amely elsősorban az oktatás és a nevelés segítése céljából jött létre. Olvasói főként diákok voltak, a lapot nyelveze és magas ára miatt azonban csak nagyon szűk réteg olvashatta. Bél Mátyás pozsonyi evangélikus líceumának működését és az ifjúság számára szerkesztett felvilágosult szellemű lapját a katolikus restauráció képviselői gyanakvással kezelték. A lap, amely a hazai felvilágosodás első nemzedékének orgánuma volt, 1722 őszén megszűnt. Bél Mátyásnak a „Nova Posoniensia”-ban megkezdett munkát abba kellett hagyni.

A rövid ideig tartó munkálkodás ellenére alapítója lett annak a pozsonyi publicisztikai hagyománynak, amely a század végén kezdett folyamatosan kibontakozni és gazdagodni.

Pressburger Zeitung

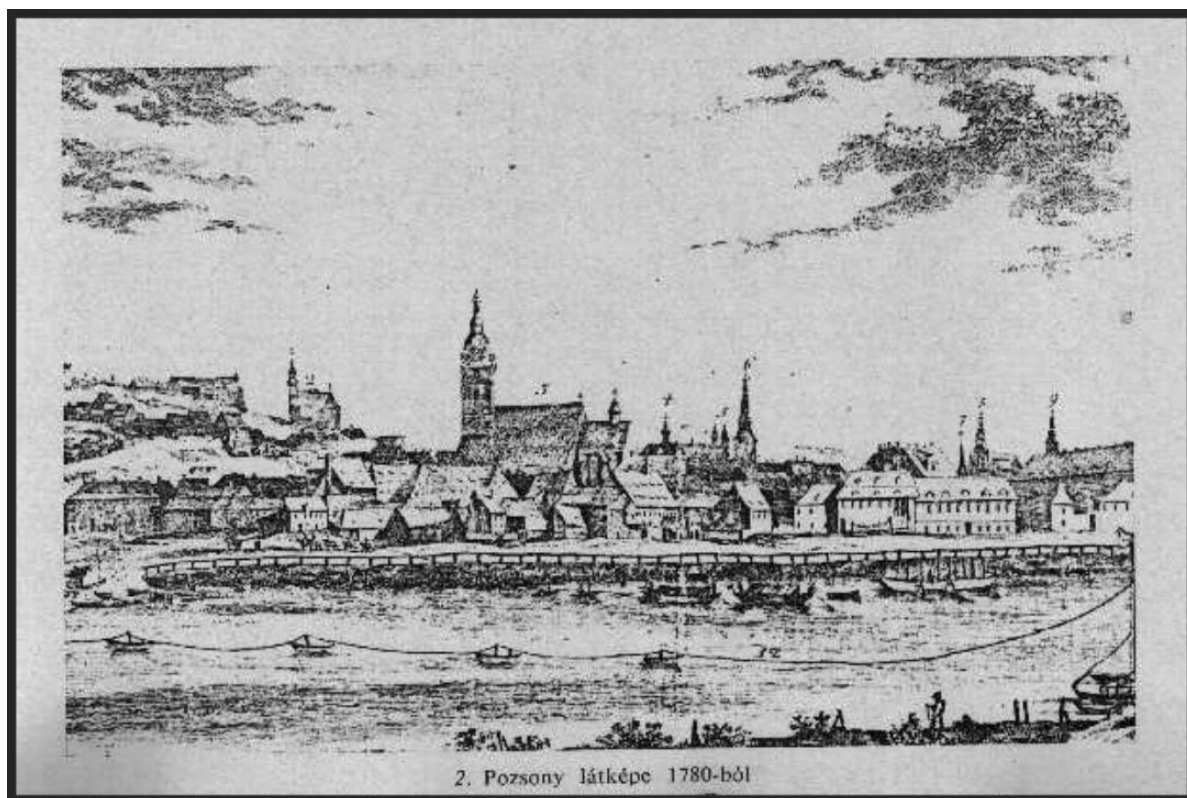
A hazai 18. századi német nyelvű pozsonyi lapok közül a legjelentősebb a „Pressburger Zeitung” volt, folyamatosan, példátlanul hosszú ideig jelent meg, 1764-ben indult és csak 1929-ben szűnt meg. Alapítója Windisch Károly Gottlieb, a németnyelvű kultúrmozgalom vezéralakja, aki szintén ahhoz a pozsonyi evangélikus körhöz tartozott, mint újságíró előde Bél Mátyás is.

Hazai időszaki sajtónk idegen nyelven indult meg, felvilágosult szellemben megírt híryananyagokkal a lapok szerkesztői pártolták és segítették a nemzeti megújulás ügyét is.

A magyar nyelvű sajtó kezdete

A hazai sajtóindulások sajátos magyarországi jegyeket is mutatnak - a közös latin nyelvűségből kiszakadva - csak a 18. század utolsó évtizedében, a nyelvi differenciálódás kialakulásával születhettek meg a nemzeti nyelvű hírlapok.

A magyar nyelvű sajtó megindulását elősegítette az a felvilágosult nemzeti megújulási mozgalom, amely nyelvünk művelését, irodalmunk és kulturális életünk fejlesztését jelölte meg céljául. Ennek a mozgalomnak a képviselői a hazai polgárság hiánya miatt azok a köznevelési és értelmiségi rétegek, akik felismerték a társadalmi viszonyok javításának, a gazdaság, a tudományok és a nemzeti kultúra fejlesztésének szükségességét.

Pozsony látképe 1780-ból

Magyar Hírmondó

Első magyar nyelvű hírlapunk, a Magyar Hírmondó 1780. január 1-én indult Pozsonyban. A város felvilágosult szellemű lutheránus köre - mint láttuk - már a korábbi időkben is lelkes híve a hírlapkiadás ügyének. A magyar nyelvű újságírás jelentőségét elsőként Rát Mátyás ismerte fel, az ő szerkesztésében, fáradságtalan munkájának köszönhetően jelent meg a lap.

Rát Mátyás (1749-1810) életrajza

Rát Mátyás 1749-ben született Győrben, német származású, evangélikus iparos-kereskedő családból. Középiskoláit Modorban, Pozsonyban és Sopronban végezte. A pozsonyi líceumban újságírással kapcsolatos ismereteit tanárától, a történetíró Benczur Józseftől tanulta, aki

tanítványait a magyar nyelv és irodalom szeretetére, valamint a század korszerű műveltségének megismerésére nevelte.

Rát Mátyás a pozsonyi líceum könyvtárában megismerhette és olvashatta is a század nevezetes könyv- és folyóirat irodalmát. Tanulmányai befejeztével azzal a céllal járta az országot, hogy tájékozódjon a magyar nép életviszonyairól és nyelvéről. Körútjáról az akkori szokások szerint albumot készített, pártfogóiról és tapasztalatairól szóló tanulságos írásait a Nemzeti Múzeum őrzi.

1773-tól tanulmányai kiegészítése céljából közel öt évet Németországban, Göttingában töltött, ahol a teológiát és a régi klasszikus irodalmat tanulmányozta. Tanítványa lett August Schlözernek, a német felvilágosodás kiemelkedő képviselőjének, akinek az előadásain az államtudományokban használt leíró statisztikai irányokról, módszerekről hallhatott. Schlözer újság-kollégiumokat is szervezett, a hírlapokban való tájékozódás fontosságát Rát Mátyás itt tanulhatta meg.

Pozsony - lapalapítás

Rát Mátyás 1779-ben tért vissza Pozsonyba és rövid ideig nevelőként tevékenykedett. Itt került kapcsolatba Patzkó Ferenc Ágoston olmützi származású nyomdással, aki a második pozsonyi nyomda tulajdonosa volt. Megegyeztek egy magyar nyelvű hírlap kiadásának tervében. Patzkó engedélyt kért a Helytartótanáctól a lap megjelenítésére és arra is, hogy tíz évig erre Magyarországon kizárólagos jogot kapjon.

A pozsonyi magisztrátus tagjai - akik között volt Benczur József és Windisch Károly Gottlieb is - támogatták kérelmét, sőt Landerer János Mihály - a Pressburger Zeitung kiadója, az első pozsonyi nyomda tulajdonosa - is beleegyezését adta az újabb lapvállalkozáshoz.

A Helytartótanács engedélyének megszerzése több akadályba ütközött, a magyar nyelven írt újság engedélyeztetése végül is csak Rát Mátyás az udvarnál tett személyes „utánjárásainak és könyörgéseinek” köszönhetően sikerült. Mária Terézia végül is engedélyezte az újság megjelenítését, de azzal a szigorú kikötéssel, hogy a lapot a Helytartótanáccsal cenzúráztatni kell.

Tájékozódás az olvasói igényekről

Rát Mátyás a lap megjelenítése előtt prenumerációt, „Előre való tudakozást” szerkesztett, hogy a hazai igényeket felmérje és felhívja a figyelmet a tájékozódás fontosságára, a külföldi hírek és a hazai eseményekről szóló híradások megismerésére.

„Nincsen már Európában egy országos nemzet is, aki a maga hazájában történő változások, a világnak viszontagságai, az elmés embereknek hasznos vagy furcsa találmányaik, a tudósoknak munkáik s több afféle emlékezetes dolgok felől szóló híreket naponként, hetenként vagy hónaponként, az ő saját nyelvén nyomtatott írásokban, tanúság és mulatság kedvéért ne olvasná. Sőt nemcsak Európának, hanem még Amérikanak is minden nevezetes városaiban íratatnak efféle hírlelő levelek. Csak az egy magyar nemzet volt még eddig, sok egyéb fogyasztásai mellett, ezen igen hasznos szerzemények híjával.”(1)

A Magyar Hírmondó megjelenése

A programnyilatkozatok és az előfizetési felhívások után, 1780. január 1-én megjelent a Magyar Hírmondó első száma, a címlap metszett díszítésének felirata szerint „per regna, per urbes”, országokon, városokon keresztül.

A lap külleme is a kiadó nyomdász és a szerkesztő igényességét mutatja. A címlapot ízléses metszet díszíti, a Földgolyón repülő Merkurt ábrázolja, középen szalag a „per regna, per urbes” felirattal, alatta Magyarország címere, jobbra és balra könyv, levél- és iratcsomók. A díszítést nyomtatott szöveg övezi, amely az engedélyező Mária Terézia személyét, a hírlap címét és a kiadás idejét tartalmazza.

Rát Mátyás szerkesztői tevékenysége

Magyar Hírmondó (1780-1782)

Rát Mátyás az újság első három évfolyamát (1780-1782) szerkesztette, cikkeit szinte teljes egészében ő maga írta, a nyomdai korrekciós munkák, a terjesztés, a propaganda, az olvasókkal való kapcsolattartás is az ő feladata volt.

Újsága hetenként kétszer, szerdán és szombaton, a postajárat menetrendje szerint jelent meg. A Magyar Hírmondó külsejében és tartalmában egyaránt a kor viszonyaihoz képest magas színvonalú, formai jegyei szerint is újszerű, egyhasábos, nyolcadrét méretű, számonként fél ívnyi terjedelmű.

A lap előfizetői

„Előfizetőinek száma meghaladja a 300-at. Ezek közül 123 földbirtokos nemes, 45 római katolikus pap, 18 ügyvéd, 18 gazdatiszt, 12 katonatiszt.” (2)

A legtöbb példány Pozsonyban fogyott el, de Bécsbe, Pestre, Győrbe, Szebenbe, Kolozsvárra is járt. Magyarországon kívül Franciaországba és Spanyolországba is eljutott több példánya.

Rát újságírói programja

Rát Mátyás újságírói programját is többször kifejtette a lapban, biztosította olvasóit arról, hogy nem idegen újságok cikkeinek fordítását fogják olvasni, a külföldi híreket feldolgozta, rövid földrajzi és történelmi magyarázatokkal kísérte. A referáló lapok mintáját, szerkesztési elveit tudatosan elvetette, a hiteles tényeket széleskörű ismeretekkel kiegészítve közölte, összegyűjtött híryanagait értelmezte és értékelte, tájékozódni tanított.

Külföldi hírek

A külföldi híreket az olvasók igényei szerint válogatta össze, főként német, amerikai, angliai és franciaországi eseményekről tudósított.

Sokan úgy gondolták, hogy a lap külföldi újságok cikkeinek magyarra való fordítása lesz, Rát tiltakozik a vád ellen. „Ilyen csekély szándéka soha nem volt annak, a ki ezen írást magára vállalta: s maga jelenti, hogy szégyenlené, a félével az időt tölteni, és Hazája fiainak jobb munkával nem kedveskedhetni.” A külföldi híryanagot eredeti forrásból, „azaz minden nemzetnek tulajdon írásból s hírlelő leveleiből fogja venni” és a tudósításokat értelmezve, magyarázatokkal ellátva, közérthető formában, saját szavaival megírja. Az amerikai függetlenségi háború eseményeit részletesen ismertette, a résztvevő felek szemszögéből is megvilágította a történéseket, az ok-okozati összefüggések leírásával is hitelessé tette a híryanagokat. Az írországi hírekről is gondosan beszámolt, rokonszenvvel tekintette a politikában és a kereskedésben elért eredményeiket. Valószínű, hogy Rát gondolt az ír és a magyar nép helyzetének hasonlóságaira is. A külkereskedelemmel, a gazdasággal, az új gazdaság szervező módszerekkel foglalkozó írásokkal igyekezett a nemességben a kereskedés iránti érdeklődést felébreszteni. A kereskedelemmel kapcsolatos szabadelvű nézeteit is közreadta: „Legjobb a kereskedést mindenképpen szabadjában hagyni.” A felfedezéseket, az ötödik világrész híreit is megírta, Cook kapitány utazását figyelemmel kísérte, így is próbálta olvasói látókörét

szélesíteni. Olvasóival rendszeres és szervezett kapcsolatot tartott, széleskörű levelezőgárdát mozgatott és arra kérte őket, hogy tudósítsanak véleményeikről és lakóhelyük eseményeiről.

Hazai hírek

A hazai folyóirat-irodalom még nem alakulhatott ki, Rát ezért is tartotta nagyon fontosnak, hogy lapjában minden fontos hazai jelenségről színesen számot adjon.

„Nem volt szándékom, hogy egyedül az országlásokban előforduló változásokat megírnám. Mindenek felett szükséges a tudományoknak folyamatát és gyarapodását hirdetni. A magyar-nak nincsenek hónapos írásaik, mint más nemzeteknek, tehát e hiányt kell pótolni.” (3) - így írt Rát Mátyás egyik bíráló olvasójának.

A hazai dolgokra, az ország minden részéből jött tudósításokra nagy gondot fordított, a leveleket kivonatolta vagy saját átírásában közölte. A városi és megyei tisztválasztásokról is hírt ad, a tisztségviselők érdemeit kiemeli. A budai egyetemnek felavatási ünnepélyét (1780. június 25.), a magyar egyetem történetét részletesen leírja, közreadja az ünnepi beszédek és versek szövegét is.

Kereskedelem, ipar, természeti kincsek, földművelés, állattenyésztés, az ország gazdasági állapota - ezek a főbb témakörei ennek a hírcsoportnak. Tudósít a kassai porcelángyártásról, a nagybányai kőszénről, a gabonaárak alakulásáról, a szőlőművelésről, a juhtartásról, a természeti katasztrófákról és minden olyan jelenségről, melyek a lakosság életviszonyait befolyásolják. A tudományok művelése, az irodalom, a könyvkiadás, a közművelődés fontossága is hangsúlyozott Rát lapjában. Értekezést közölt Benkő Józseftől Erdély fűvészetéről, a megjelent irodalmi művekről könyvkritikákat írt, az oktatás helyzetével is többször foglalkozott.

A hírek típusai

A korabeli újságokban a hírek még nem rovatszerűen szerkesztődtek, a közleményeket kiemelt címek alatt közzélték, így a Magyar Hírmondóban is. Például „Külföldi hadi történetek”, „Külföldi elegyes hírek”, „Magyar hazánkbeli dolgok”, „Felettebb szomorú izenetek”, „Hiteles hírek”, „Hihetetlen dolgok”, „Bizonytalan dolgok”, „Tudományos dolgok” stb.

A hírek között nem volt sorrendiség megállapítva, az eseményeknek megfelelően változtak. A gazdasági hírekben felhívta a figyelmet az országban tapasztalható elmaradt viszonyokra, a korszerűtlen gazdálkodási formákra. Kereskedelmi tanácsokat adott, mit érdemes jelenleg természeteni, mely országokkal lehet eredményesebben kereskedni. Rámutatott a politika és a gazdaság kölcsönhatására, az összefüggéseket elemezte. Rát a lapban levelezői bevonásával vitákat rendezett többek között az istállózási szokásokról, a juhtartásról, írt a járványok okairól, a betegségekről és azok megelőzéséről. Hangsúlyozta a tudományok eredményeinek felhasználását a mindennapi élet számára is, - a kor viszonyaihoz képest- egészséges és kultúrált környezet kialakítását szorgalmazta.

A tudás megszerzésére, a rendetlenség felszámolására, a céltudatos és szorgalmas tevékenységre, a racionális életvezetés elsajátítására nevelte olvasóit.

A Magyar Hírmondó nyelvezete

Rát Mátyás egységes nyelvezetet sem használhatott még lapjában, az összes tájnyelvnek fórumot adott, remélte, hogy az alföldi-, dunántúli. és erdélyi nyelvjárások egyesítéséből kifejleszhető lesz az egységes magyar irodalmi nyelv, amely alkalmas lesz mind a híranyagok, mind az irodalom és a tudományos írásművek megírására.

„Ami a magyarságot illeti, amellyel a Magyar Hírmondó élni fog, az az alföldi Tisza melléki, de a Duna mellyékivel és az erdélyivel elegyedett léssen. Ezt tartja az író leghelyesbbnek. Magamagán mindegyik igen szűk, és azoknak a sokféle dolgoknak megíratatására, melyek itt előfordulnak, nem elégséges.”(4)

A Magyar Hírmondó és a politika

Rát Mátyás lapjában - a kiadott programnak megfelelően - a legfontosabb feladatnak a bel- és külföldi eseményekről való hiteles tájékoztatást és a nemzeti művelődés fejlesztésének segítségét tűzte ki céljául.

A kommentálást, a vélemények kinyilvánítását különösen fontosnak tartotta. Emiatt gyakran összeütközött a cenzúrával. Ezen törekvését újságírói fogások segítségével próbálta megvalósítani. Először könyvbírálatokat közölt, majd tudományos közleményekről, kulturális, gazdasági és politikai jelenségekről nyilvánított véleményt.

A Magyar Hírmondó politikai lap volt, de mivel az első és egyetlen magyar nyelvű időszakos kiadvány volt ebben az időben, a társadalom minden jelentős eseményére és értékére figyelt. Így a politikai híryananyagok mellett felhívta a figyelmet a tudományos disszertációkra, az irodalmi művekre (főként a versekre és a fordításokra), a nyelvi megújulási törekvésekre, a nemzeti színjátszás ügyére.

Rát Mátyás tudatosan törekedett ennek a szinte minden fontos társadalmi jelenséget átfogó program megvalósítására - ezzel szolgálta lapjában a nemzeti megújulás ügyét, segítve érdeklődő olvasóinak tájékozódását és művelődését.

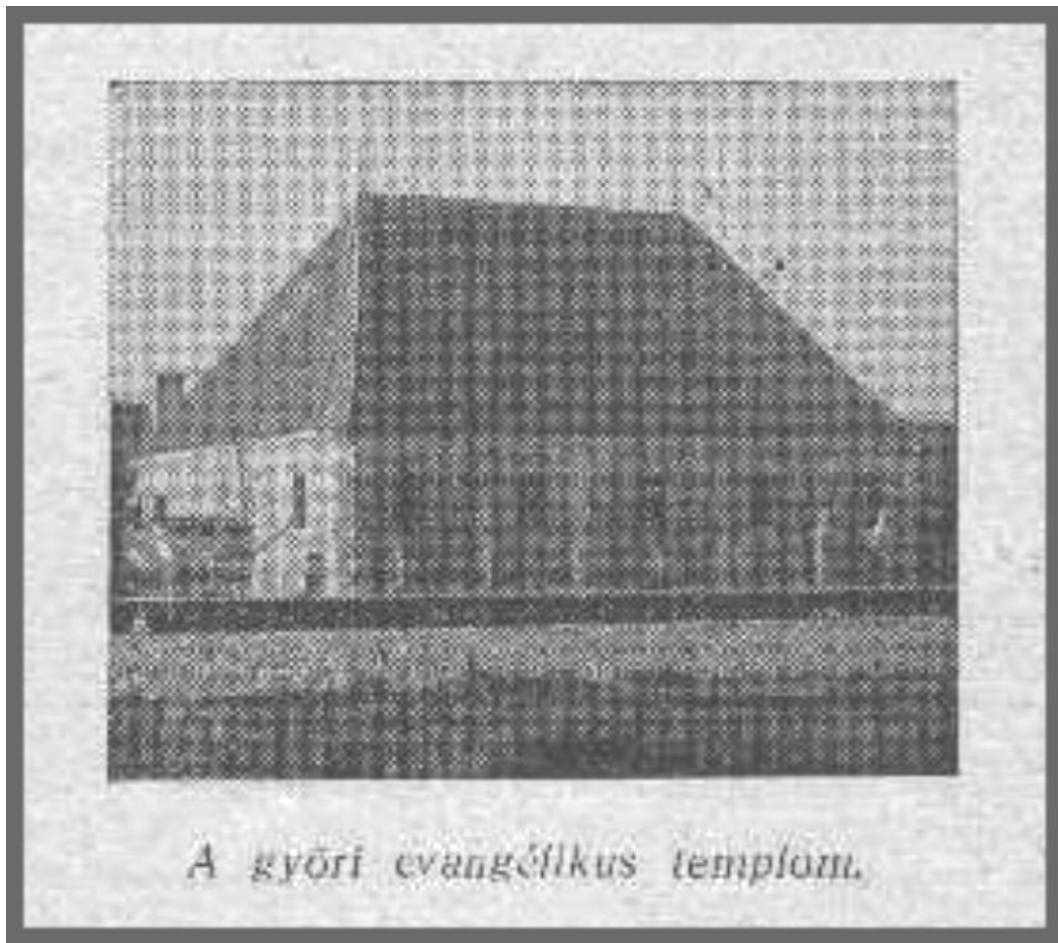
A Magyar Hírmondó rendszeres olvasói voltak többek között Festetics György, Ráday Gedeon, Teleki Sámuel, Orczy Lőrinc, Bethlen Miklós, Benkő József, Révai Miklós, a hazai főrendek és a középrétegek képviselői.

Rát Mátyás további munkássága

Rát Mátyás közel három esztendő szerkesztői tevékenysége után felhagyott az újságírással, az 1783-ban ismét működő győri evangélikus gyülekezet hívta meg lelképásztorának. A gyülekezetben végzett munkája során is újjító feladatra vállalkozott, 1785. november 25-én Rát Mátyás tartotta az első magyar nyelvű istentiszteletet.

A győri három és fél éves lelkészi szolgálat után gyülekezetének vezetőségével támadt vitája miatt lemondott tisztségéről. A pesti evangélikusok is szerették volna lelkészüknek, de egy elmarasztaló vélemény miatt elmaradt a meghívása. A véleményező szerint Rát jeles tudós, „de állhatatlan, változékony, és némely dolgokban keménynyakú.”(5)

Visszavonultan, magántudósként élt tovább szülőházában, Győrben. Ezen évek alatt egy háromnyelvű, latin-német-magyar szótár szerkesztésén dolgozott, de ez a vállalkozása nem valósult meg.

A győri evangélikus templom

Magyar Hírmondó (1783. január-1783. december)

A Magyar Hírmondó szerkesztését 1783-ban Mátyus Péter vette át, működése alatt a lap sokat veszített népszerűségéből. Rát Mátyás lapjának közel 500 előfizetőjéből rövidesen csak a fele maradt meg. A lap főként a külföldi lapokból átvett tudósításokat közölte, a gondosan kiépített tudósítói hálózattal a kapcsolat fellazult, a szellemi élet hazai híreinek feldolgozása és közlése jelentősen visszaszorult.

Magyar Hírmondó (1783. december-1784. május)

A következő szerkesztő Révai Miklós volt, aki ugyan rövid ideig, öt hónapig szerkesztette a lapot, céltudatos, újíto munkájának eredményeként ismét színes és friss hangvételű lap lett a Magyar Hírmondó. Rát Mátyás eredeti programja szerint állította össze a híryanagot, a közművelésnek, az ismeretterjesztésnek és a moralizáló, az erkölcsi nevelés fontosságát hangsúlyozó írásoknak közlését nagyon fontosnak tartotta. Révai Bessenyei György művelődési programját támogatta, cikkeiben gyakran hivatkozott kultúrpolitikai írásaira és irodalmi műveire.

A lap nyelvét is megújította, népies-szatirikus stílusú írásaival színesebbé, közérthetőbbé tette. A szerkesztőség kibővítésén is fáradozott, a lapot olcsóbbá kívánta tenni, az olvasók szélesebb köréhez szeretett volna szólni, remélte, hogy a szegényebb rétegekhez is eljuttathatja újságát.

Terveinek megvalósítása komoly akadályokba ütközött, a hazai egyházi vezetők, különösen a piaristák kritizálták publicisztikai tevékenységét. Mivel Révai Miklós is egyházi szolgálatot teljesített, rendi provinciálisa utasította a rendházba való visszatérésre. Újságírói munkája folytatása végett II. Józseftől is az egyházi szolgálat alóli felmentését kérte, de az uralkodó sem támogatta ebben a szándékában.

„Az én üldözőim mind nagy és hatalmas urak voltak, főképpen a hanyatlani indult magyarságért való buzgalmamon ütköztek meg, és ezt akarták volna bennem elfojtani. A papság örege is mintegy szent hivatalt csinált belőle, engem azért nyomorgatni, mert a gyáva nem tudta megegyeztetni azt a két dolgot, hogy bár szerzetes az ember, írhat mégis áhítatoskodó dolgokon kívül egyebet is, amikkel jobb ízlést önthessen nemzetébe. Kivált azért háborodtak fel, hogy én újságot is kezdettem írni ...”(6)

Révai Miklós után két hónapig Barczafalvy Szabó Dávid szerkesztette a lapot, de tevékenysége nem volt sikeres.

A Magyar Hírmondó új szerkesztője Szacs vay Sándor (1784. július-1786. május)

1784. júliusától-1786. májusáig ismét új szerkesztője lett a Magyar Hírmondónak Szacs vay Sándor személyében. Szacs vay 1758-ban született az erdélyi Vétsen, székely birtokos családból. Tanulmányait Kolozsvárott, Debrecenben és Pozsonyban folytatta. A pozsonyi evangélikus líceumból Bécsbe került, ahol jogi tanulmányokat folytatott. 1784-ben tért vissza Pozsonyba és Patzkó megbízta a lap szerkesztésével.

Szacs vay bemutatkozás és újságírói program nélkül kezdte meg munkáját. II. József éppen ekkor hozta elmarasztaló nyilatkozatait az újságokról, azt szerette volna elérni, hogy azok csak a rendeletek és az intézkedések közlésére szorítkozzanak. Szacs vay a jozefinizmus híve, annak felvilágosult eszméit hirdette. Az újságban is állandóan dicséri II. József személyét, népszerűsíti intézkedéseit. A nemzeti nyelv és irodalom ügyének elődeinél jóval kisebb teret szentelt. Nem voltak rendszeres tudósítói - mint Rát Mátyásnak - alkalmi levelezőivel is a kölcsönös bizalmatlanság légkörében dolgozott.

Az 1784-es erdélyi román parasztfelkelés következtében a cenzori tevékenység is nagyon felerősödött, Szacs vaynak meg kellett találnia azokat a tájékoztatási módszereket, amelyek segítségével az egyre szigorúbb feltételek mellett is híreket és ismereteket tudjon közölni. Politikai publicisztikájában kétértelmű fogalmazásaival, az ellenvélemények cáfolásával egy taktikus, szatirikus stílust fejlesztett ki, a nyíltan nem közölhető hírek megírhatósága érdekében.

Szacs vay Sándor a Magyar Hírmondó szerkesztésekor tanulta ki az újságírás mesterségét, ezért is mutat gyakran ellentétes és változó irányokat publicisztikája. Igyekezett tisztán politikai lappá formálni a Magyar Hírmondót, de ennek ellenére a legfontosabb hazai események, kulturális ügyek is bekerültek lapjába.

1786-ban megváltik a laptól, és Bécsben megalapítja saját lapját, a második magyar nyelvű hírlapot a „Magyar Kurír”-t. Ekkor már kiforrott, egységes, határozott programmal bírt, nagyformátumú politikai újságíró lett belőle.

Magyar Hírmondó (1786. június-1788. október)

A Magyar Hírmondó utolsó két évfolyama azt mutatja, hogy szerkesztői programok nélkül az újság tartalma és színvonala egyre romlik. Az olvasók érdeklődését elveszítette, így 1788. októberében meg is szűnt.

A Magyar Hírmondó mutató táblája

A Magyar Hírmondó évi mutató tábláját (tárgy- és névmutató) Benkő József (1740-1814) erdélyi történetíró, botanikus, református lelkész készítette el. Benkő József a Magyar Hírmondó levelezője is volt, sok tudósítása jelent meg a lapban. A cikkek feldolgozása szelektív, de a főbb témákat és a nevek nagy részét felvette és a változatok között a kapcsolatokat létrehozta. A tárgyszavak nagy része kulcsszó szövegkörnyezetben, a nevek leírása változó elveket követ, de így is emeli a hírlap értékét.

Hivatkozások

- (1) Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság. Válogatás. / Sajtó alá rend. Kókay György. p. 41.
- (2) Kuszák István : Ráth Mátyás, az első magyar hírlapíró. p. 23.
- (3) Kókay György : A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverésétől 1790-ig terjedő időszakban megjelent magyarországi időszaki sajtótermékek ismertetése. p. 27.
- (4) Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság. Válogatás. / Sajtó alá rend. Kókay György. p. 48.
- (5) Kuszák István : Ráth Mátyás, az első magyar hírlapíró. p. 11.
- (6) A magyar sajtó története. 1. köt. 1705-1848. / Szerk. Kókay György. p. 86.

Irodalomjegyzék

- A magyar sajtó története. 1. köt. 1705-1848. / Szerk. Kókay György. Budapest : Gondolat, 1981. 831 p.
- Csaplár Benedek: Révai újságíró Pozsonyban, 1784. In: Figyelő, 1882. p. 279-305.
- Goriupp Alisz: A kormányzat sajtópolitikája és a magyar hírlapok a 18. század fordulóján. In : Magyar Könyvszemle, 1944. p. 19-34.
- Jakab Elek: Szacs vay Sándor. In : Figyelő, 1881. p. 321-346.
- Kókay György: A magyar hírlap és folyóiratirodalom kezdetei, 1780-1795. Budapest : Akadémiai K., 1970. 513 p.
- Kókay György: A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverésétől 1790-ig terjedő időszakban megjelent magyarországi időszakos sajtótermékek ismertetése. Budapest : ELTE, 19?? 34 p.
- Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest : Akadémiai K., 1996. 533-542 p.
- Kuszák István: Ráth Mátyás. Az első magyar hírlapíró. Győr : Harangszó, 1940. 18 p.
- Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság. Válogatás. / Szerk. Kókay György. Budapest : Gondolat, 1981. 555 p.
- Színházi hírek / Összeáll. ... Wellmann Nóra. Budapest : Magyar Színházi Intézet, 1982. 475, [3] p.
- Szinnyei József: A Magyar Hírmondó. In : Vasárnapi Újság, 1880. p. 57-59.
- Szinnyei József: Hírlapirodalmunk a XVIII. században. In : Vasárnapi Újság, 1862. p. 391-392.
- Szinnyei József: Hírlapirodalmunk a XVIII. században. In : Vasárnapi Újság, 1862. p. 404-455.
- Szinnyei József: Ráth Mátyás. In : Figyelő, 1880. p. 161-174.
- Szinnyei József: Ráth Mátyás. In : Figyelő, 1880. p. 286-296.
- „Tekintetes Szerkesztő Úr!” Levelek a magyar sajtóról, 1790-1848. / Vál. Fehér Katalin, Kókay György. Budapest : Szépirodalmi K., 1990. 392, [8] p.

Név-, tárgy- és kiadványmutató. 1780. 1-4. szám

A

adó 22

Amerika 5, 6, 9, 25, 26

Amerika, Franciaország, Spanyolország, Anglia közötti háború, (1775-1783) 5, 6, 9, 11

Anglia 5, 6, 9, 10, 11, 22, 25, 26, 27, 28

Anglia, Franciaország, Spanyolország közötti háború, (1780-1783) 6, 9, 22, 25, 26, 27, 28

angol-holland szerződés (1716) 10

Ausztrália 4

Ausztria 4, 5, 11

állatbetegség 15

B

Balaton 30

Baróti Szabó Dávid (1739-1819) költő, műfordító 14, 23, 24

Bél Mátyás (1684-1749) tudós, polihisztor, a Nova Posoniensia (1721-1722) című újság szerkesztője 12

Belgium lásd Hollandia

Belgium Foederatum 10

betegek 30

Boglár 30

Brandenburgia 20

Brazília 9

Britannia lásd Anglia

Buda 3

Budai Királyi Universitás 7, 8

burgus, burkus lásd porosz

C

Canada lásd Kanada

Cook, James (1728-1779), angol hajóskapitány, tengerész, felfedező 4
csillagvizsgáló 3

D

Dalrymple, John (1749-1821), angol kapitány, diplomata 25

Déli Föld 4

dézsma 21

dohány 19

Dugonics András (1740-1818), író, matematikus, piarista szerzetes, egyetemi tanár 8

Duna 17

E

égitest 2, 3

egyetem 7, 8

egyház 30

éjszakai őrzőjárat 18

Elementa linguae Germanicae, in gratiam Hungaricae ... / Nagy György. Viennae : Trattner, 1775. 12

életmód 16

Erdély 15, 20, 32

Estaing, Jean-Baptiste D' (1729-1794), francia admirális 6, 11, 20, 27

Észak-Amerika 5

F

falusi bíró 8

Fernezej 18

Fium lásd Fiume

Fiume 19

flandriai csipke 22

Florida (tartomány Amerikában) 25

forrás (víz) 21, 22

föld (égitest) 2, 3

föld körüli hajózás 4

földrész 3, 4

Franciaország 5, 6, 9, 11, 22, 25, 26, 27, 28

G

gabona 32

gazdaság 31, 32

Georgia (tartomány Amerikában) 6, 11, 20, 27

Gibraltár 5, 19

gyapjú 31, 32

gyermekek 29

gyógyítás 30

H

hadi kiadások 11

hadi tudósítás 25, 26, 27, 28

hadi zsákmány 26, 27

hadihajók 10, 22

hadsereg 22

halálozás 14, 15, 29
hangya 16
herbathé lásd teafű
hexameter 23
himlőoltás 28
Hollandia 10, 15
Hondurasi-öböl 26

I

időjárás 2, 3, 17
igazságszolgáltatás 20, 21
India, nap-keleti (Ázsia déli vidéke) 6
India, nap-nyugati (Közép-Amerika melletti szigetek) 6
Institutiones linguae Germanicae, in Gratia Hungaricae ... / Bél Mátyás. 2. kiad. Halle, 1730. 12
Irlandia lásd Írország
Írország 7, 28

J

járványos betegségek 28, 29
jubileum 18
juhtartás 31, 32
juhtenyésztés 31, 32

K

Kanada 5
kereskedelem 19, 28, 30
koporsó felirat 28
könyvkritika 12, 13, 14, 23, 24
Közép-Amerika 22
Kóvágóörs 30
Kratzer János Ágoston tanár 12, 13, 14

L

lakosság 14, 15, 29
Lengyelország 18, 19
Linien-Schiffe (hadihajók) 10
London 29

M

magyar versek 23, 24
magyarokról hírek 5

Magyarország 15, 20, 29
Magyarország térképe / Nagy András. Nagy-Győr, 1779. 20
marhavész 15
Máramarossziget 18, 19
márvány 18

N

Nagy András tudós, rézmetsző 20
Nagy-Győr 18
Nagy György (1747-) tanár 12
nap (égitest) 2, 3
német nyelvkönyv latinul 12
német nyelvkönyv magyarul 8, 12, 13, 14
német versek 23
Németország 11
nézőtorony lásd csillagvizsgáló
növényvédelem 32

O

Oroszország 10
országgyűlés 7, 11
országhatár 4, 5
Ostria lásd Ausztria
ostrom 27

P

Paraszti majorság, melyet Vaniere-ből hat lábbal ... 1-2. köt. / Baróti Szabó Dávid. Kassa, 1779-1780. 23, 24
Polinézia 4
porosz 20
Poroszország 20
Portugália 9
Poson lásd Pozsony
Pozsony 14, 15, 17, 29
Próbákból szedett oktatás, miképpen a jó gondviselés által a juhok tökéletes jóságra hozattathatnak ... [S.l.] : [s.n.], 17?? 31
püspöki palota 17

R

Regensburg 11
regensburgi gyűlés 11

rév 30
Rhode Island 7
római kori régiségek 17, 18

S

Sarmasági határ 15
Savannah (Georgia tartományban) 27
Sáfár hegy 15
Sopron 21
Spanyolország 5, 6, 9, 11, 22, 25, 26, 27, 32
statisztika 14, 15, 29
Szabó Dávid Baróti (1739-1819) költő, műfordító lásd Baróti Szabó Dávid
szakkönyv 31
szerzetesek 18, 30
szerzetesrend 30
Szombathely 17, 18

T

Tapolca 21, 22
teafű 5
tehénpásztor 16
természeti jelenség 15
tescheni békekötés (1779) 4, 11
tetű 16
térkép 20
tisztségváltás 7, 8
Törökország 5
törökök 5, 28
törvénybíró 20
törvényszék 20, 21
Trieszt 19
tudomány 31, 32
tűz 15

U

Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei ... / Baróti Szabó Dávid. Kassa, 1777. 23, 24
Új Német Grammatika vagy Német szóra tanító könyv ... / Kratzer János Ágoston. Poson :
Patzko,
1780. 12, 13, 14
útépítés 18, 19

V

Vas vármegye 17

vám 22

versfordítás 24

Veszprém vármegye 21

védőoltás 29

Veszprémi István lásd Weszprémi István

W

Weszprémi István (1723-1799), orvos, polihisztor 29

Z

zsizsik (gabonaféreg) 32